

B I R Á L A T O K

NAGYTAKARITÁS EGY ANTHOLÓGIA KÖRÜL

Nemrégben megjelent Budapesten **egy költői anthológia**, amelynek ismertetése kapcsán a Korunk hasábjain *Korvin* Sándor mondott jól átgondolt véleményt nemcsak magáról a műről, de a kötetet összefoglaló címről is. A könyvcimmet vonatkozásban megemlékezett azokról az irodalmi kisajátítókról is, akik a távollevők jussán osztoztak. Azóta elteit annyi idő, hogy a túloldalról az esetlegesen jóhiszeműen történt tévedést valamennyire korrigálni lehetett volna, legalábbis a sajnálkozásnak annyi jelével, amennyi módot nyújtott volna számunkra ahhoz, hogy az ügyet befejezettnek tekintsük és pontot tegyünk. Sajnálatusunkra azonban a sajnálkozás elmaradt. Az ügyről hát beszélnünk kell tovább, újra mérlegre kell tennünk azt a könyvet, amelyhez tizenkét költő adta nevét és írói rangját.

Tizenkét fiatal költő van ebben a kötetben. Egy tucatnyi irodalmár a „harmadik nemzedék”-ből, ahogy korszerint számontartja őket a divatos generációs szemlélet. Egy marékra való lírikus, anélkül, hogy egyéb összetartozandóságuk volna egymáshoz legtöbbszörnek, mint annak az évtizednek közössége, amelyben sorjában megszülettek. A kötet címe azonban ennél sokkal többet foglal magába, mindnyájunk életének kifejező fogalmát és átfogó értelmét. A kötet címe: Korunk.

A modern lírát, úgy tartják, Ady óta napjainkig három nemzedék képviseli. Akkor, amidőn a két előző költői nemzedék: még él, sőt a második most van virágjában, költői túlzásnak is megbocsájthatatlan úgy sommázni a költői kezdetek eddigi eredményeit, mint olyan költészetet, amely egyedül fejezi ki korunkat. A cím hát elhibázott. De megengedhetetlen volna a használata egy valóban összefoglaló anthológiára számára is. A „Korunk” egy évtized óta a magyar irodalomban egy kifejezett irodalmi irányt és világszemléleti törekvést jelent letagadhatatlanul élő formában, amit éppen ennek a folyóiratnak léte bizonyít. Mint ahogy a „Nyugat” is egy irodalmi törekvés hordozója volt és jóllehet címe egy világtájt jelent, nem akadt irodalmi sarlatán, aki az iránytűre való hivatkozással a Nyugatosok fogalmi meghatározását ki merete volna sajátítani. A Korunk nevét és jellegét magára öltő ifjú költőgárdáról — tartozunk az őszinteségnek ezzel — nem hiszszük, hogy idegen gúnyában akarna hivalkodni. A költők jóegynéhánya már azért sem, mert az ilyesmi nem mindig opportunus viselet. Hogy a beöltözködés mégis megesett, az inkább az irodalmi felelőtlenység, hányiveti nemtörődömség, mint tudatos álcázás dolga. Csakhogy ez nem változtat azon a lényegen, hogy irodalmi meghamisítás történt, amit mindenképpen az irodalomtörténet lesz hivatva számontartani, ha egyszer fölülvizsgálja e rangjete utazó költők irományait. Mi máris óvást emelünk: nem a Korunkat képviselik.

Jóllehet pedig, hogy a Korunkban szerepelt költők közül is akad köztük egynéhány. Így *Radnóti* Miklós, az anthológia egyik összeállítója, továbbá *Forgács* Antal és az a *Vas* István, aki már rég megtagadta a Korunk irodalmi törekvéseit. Végül *Fejtő* Ferenc, aki a kötet bevezetőjét írta. De a hozzánk nem idegen *Kiss* Ferenc és *Zelk* Zoltán is ott van a tizenkét költő között. Annál meglepőbb, hogy ezek a költők és az esztéta *Fejtő* vállalták egy irodalmi orzás látszatát és a félreve-

zetés gyanuját az irodalmi közvélemény előtt. Ne háritsa át senki a felelősséget Dénes Bélára, aki tudvalevőleg kiadója ennek az anthológiának és Radnóti mellett jegyzi a kötetet. Nem az irodalom ügynökei, hanem az írók felelősek az irodalmi tisztességért. Az ügynök számára a „Korunk” lehet, hogy csak könyvterjesztő cégért jelent, ám a költőelődök nem üzleti cégér alatt sorakoztak fel egyszersem, sem a Holnaposok, de még a Maisták sem és elnevezésük mindig programot jelentett. E tizenkét költő talán egy könyvterjesztő ügynökség programját akarja költőisége céljának vallani?

Beszélünk erről az anthológiáról és ha már e hibái újra terítékre kerültek, nézzük főleg azokat, amelyek olyan mértékűek, hogy elvi jelentőségű tisztázást tesznek szükségessé. Ime, itt van tizenkét költő és összeválogatásuk alapja a szerkesztői megítélésen felül bevallottan is a fiatalságuk. „A harmadik nemzedék” ez, az előszóíró Fejtő szerint, akit a generációs szempontok ugyancsak megejtettek. E tizenkét költő közül egy sincs, aki túl lenne a harmincadik esztendőn. Nemzedéküket önkényesen egy évtizednyire méricskelték ki husztól harmincig. Nyilván azért kellett oly rövidre fogni, mert a „második nemzedék”, amelybe Illyés Gyulát, József Attilát, Szabó Lőrincet és a többieket számítják, még távolról sem érte el a negyvenet. A második költői nemzedékre így jó tizednyire maradt fölöslegül, mert lukas a táv negyventől ötvenig, mivel az Ady–Babits–Kosztolányi generáció túl van az ötvenen és a „harmadik generáció” csak innen számíthat. A generációs osztályozás így képtelen egyenlenséget mutat, hiányokat és igaztalan beskatulyázást, mert születési évjárattal eldönteni a költői hovatarozandóságot nem lehet. Emiatt történhet meg aztán az is, hogy ebből az anthológiából kimaradtak olyan harmincéven felüli költők, akiket a „második generáció” sem számít magához.

Hol hát a hiba az irodalom generációs osztályozásában? Egész egyszerűen ott, hogy „nemzedékek”-ben tekintik az irodalom folytonosságát és nem az alkotásokban. A kortársi szomszédság távolról sem nyújthat egyidejű jogosítványt a parnasszusi érkezéshez. Mindig azt halljuk, nem a költő egyéni élete, hanem alkotása számít és most untalan egyéb se történik, mint a korosztályok sorozása, a legegényibb születésnap felköszöntésekkel. Az irodalom nem iskolásdi pedig, ahol csak egykoruaknak jár ki az előmenetel. Az írói megérés ideje annyira egyéni, hogy sokszor egy író indulása már abban a korban történik, amikor kortársai jóformán korszerűtlenné váltak. Hogy lehetne tehát a negyvenéves korában induló Flaubertet tagjává préselni annak az írói nemzedéknek, amelybe tegyük fel Dumas Fils tartozott, akivel pedig pontosan egy esztendőben született. Hogy világosabbá tegyük állításainkat kénytelenek vagyunk a tétel megfodítottját is bemutatni éppen az anthológiára való hivatkozással. Ott van pl. Habán Mihály költészet. Fiatal ember, aki Dávid zsoltárjainak hangján szólal meg. Vajjon ez a költészeti kifejező forma a „harmadik generáció”? Távolról sem. Habán közvetlen követője az „első generáció” korabeli Telekesnek. De vajjon Telekes zsoltáros költészetét oda lehet illeszteni akár csak Babits krisztiánista költészeté mellé is? Kifejezi azt az irodalmi törekvést, amely a háború előtti lírát jellemezte? Távolról sem. Tehát Telekes előtte áll az „első nemzedéknek” Mert nem a generációs hovatarozandóság a döntő, hanem a líra hangja. A modern lírát talán csakugyan három-négy nemzedék verseli, de mindegyik *korszerűen*, a maga korának és osztályérdekűségének megfelelően. A korszerűséget a líra kifejező és tartalmi formája adja meg és így osztódik három tagozatba az

Ady óta eltelt magyar költészet. Az irodalmi fejlődés etappjait a stiláris és tartalmi változások jelzik, a kifejezési mód és forma változásai, a szerkezeti és szemléleti átalakulások, amelyek egyedül döntöttek az irodalmi osztályozásnál. Megtörténhet, hogy egy újabb irodalmi irányt egy generáció visz sikerre, ámde a generáció sikerének titka is társadalmi tényezőkben rejlik. „A magyar líra forradalomelőtti virágzása egyéni és társadalmi körülmények szerencsés találkozásából fakadt” — állapítja meg helyesen Fejtő. És bár elsősorban az évjáratokat tekinti, hiszen bevezetője generációs igazolás, mégis enged az irodalmi szemlélet kényszerének és a modern költészetet korszakok szerint különíti el. Így elhatárol forradalomelőtti lírát, majd háború utánit, amelyet szerinte legerősebben a páthosz nélküli „deromantizálódás” jellemez. Végül megjelöli a harmadikat, amelyet, úgy véli, az „átmenetiség és mérnökség” tesz hasonlóvá a másodikhoz. Ez a tulajdonság, amit felismerni igyekszik és amelyben nem lát különösebb célelkülönülést az előző generációtól, mi szerintünk nem a „harmadik generáció” sajátos jellemvonása. A korra így reagál az újabb irodalom, mert látószöge még mindig az előzőé, amely fölismerte az újabb életformákat. És az életformák pedig a forradalom utáni periodusban mit sem változtak és ami hatott rájuk ugyanaz a társadalmi hatóerő. Kiss József költői iskolája így követte Aranyét a múlt század alkonyatában. Hány évjáratban tűntek fel Arany epigonjai? Vajjon ennek az ujkori lírának „nemzedékeit” képviselték ezek költészetükkel? Egész egyszerűen a szabadságharc utáni korszak vértelen- lírája volt ez. Tekintet nélkül a születési évfolyamokra.

A fiatal költészetnek a fölvonultatása eltekintve a nemzedékiség-től sem a legszerencsésebb. Egy irodalmi front, amely egységes arcvonulat akar dokumentálni, kell, hogy egyöntetűségben jelenjék meg legalább a konferencián keresztül értelmi lényegével annak, amit a költők érzelmi világa kifejez. Az egységesen fellépő költők előszóírója csak az lehet, aki egyformán vállalja valamennyit, (vagy az a nemzedékiség mégse elég a közösséghez?) és nem bíráljuk, — ez a kritikusok feladata — hanem szószólójuk lesz. Németh László minden bizonnyal vállalná egy kötet élén valamennyi reformnemzedékes költővel az összetartozandóságot, ha bevállaltan nem is az egy nemzedék kapcsai miatt, de világnézeti azonossága folytán.

Igy mindjárt ráduplázzhatunk ennek a kötetnek ama zavaró jellegére is, hogy nem csak világnézeti eltérő költőket sorakoztat együvé, de azzal az igénnyel, hogy a világnézeti különbözőség jelentőség nélkül való, mikor korunknak sokvariációjú szellemmegnyilvánulásait a „Korunk” jelző amúgy is kifejezi és egyben egy nevezőre is hozza.

Mindez a megállapítás nem akarja kizárni az olyan irodalmi anthológia jogosultságát, amely különböző világszemléletű költői művek gyűjteménye. De akkor az irodalmi tisztánlátás megköveteli az elosztályozást és jellegzetes eszményükként aligha lehet pusztán esztétikai szempontokat egybefoglalóan megjelölni, mint Fejtő teszi: „Eszményük nem az „új vers, hanem a jó vers”, még akkor sem, ha úgy is igaz, hogy „A politikai költészet sem a legerősebb oldaluk.”

Vagy úgy volna, hogy ezek a költők, akiket itt marokfagva kézhez kapunk, egyivásúak valamennyien a kor szemléletében? Es csak „tetnperamentum”-ban, no meg tehetségben különböznek egymástól? Mert Fejtő a temperamentumot hangsúlyozza, ha nem is érdemként, de alkati adottság gyanánt, ami végül mégis csak olybá tűnik, hogy ha nem is érdem, de legalább is képesség dolga. És ez ha alkat is.

mégis csak „érdem.” Sajnos, az esztétikai feladatok közül a fogalmak tisztázását sem lehet eltagadni és Fejtő mégis gyakran a zavaró megfogalmazások hibájába esik. Így Nietzsche-ről azt állítja, hogy „inkább lírikus is, mint bölcselő, stilszta volt, zenész, rapszódikus...” Nietzsche ugyan gondolkodónak tartotta magát és nem lírikusnak, ám az utókoré a jog az osztályozásra és Nietzsche-t is lehet kellő helyre utalni, de lírikusnak és zenésznek majd csak annyi őt megtenni, mint légtornásznak. Így a bölcsélet, a költészet és a zene olyan kaotikusan egybefolyó értelemzavarba kerül, hogy Fejtő legyen az, aki kilábal belőle. És ehhez nem nyújt mentőkötelet Valerynek az a mondása sem, amit idézetben olvashatunk: „Minket a muzsika táplált s irodalommal telt fejünk arról álmódott, hogy a nyelv segítségével ugyanazokat a hatásokat válthassa ki, aminőket a tiszta zene gyakorolt az idegeinkre.” A nyelv zenéje még senkit sem tett zenészé és a szubjektivitás lírikussá; az értelemhez szóló zene és az értelemre apelláló irodalom csak akkor közeledhetnek egymáshoz, ha mindegyik fölradja a maga lényegét, így az irodalom a nyelv kifejező stílusának tiszta világosságát, ahogy ezt látjuk Szomory Dezsőnél a magyar irodalomban.

„Az új költők megtörték a zene hegemoniáját” — állapítja meg Fejtő. De egyáltalán hegemoniára jutott vala a zeneiség? Az új költők nem a zene hegemoniáját törték össze, hanem a leegyszerűsített kifejezőformákhoz tértek vissza, az érthetőbbet választották az érzemesebb helyett és ezzel eltávolodtak a zenei hatásra való törekvésektől. Verseik valóban „logikusak, képek hasonlatok, vagy tárgyilagos rajzok, nem szimbolumok”. „A művészetnek inkább mérnökei, mint felforgatói” — idézzük újra Fejtőt, csak hogy túl homályosnak tetszik ez a megállapítása is. Az irodalmi ujtás az előzőnél mindég beszédesebb, Világosabb és tisztultabb akar lenni. Mérnökség? Nevezzük annak, ha értelme és hangzása mintha kevesebb művésziességet is rejtene magába, mint az új költészet, amely éppen a kifejezési forma és mód művészetével lép túl jelentősen a modern líra első etapján eluralkodott páthoszt és szimbolizmust

A líra nem halt meg — állapítja meg körülményes elmélyedések után Fejtő, a líra tehát él. Ilyképpen lírikusok is vannak természetfeen. És most hallhatod, hogy milyennek kellene lenni az eszményi lírikusnak, akinek „lényege kiszámíthatatlan spontaneitás. Nem jellem, hanem lélek. Ha emitt kiveri magából a természetet, amott visszatér az. Míg a politikus eszménye a polis, a stabil szerkezet az intézmények biztos rendje, vagyis — egy állapot — a lírikus lénye a tovább és tovább, a réginek nyersanyagként való használata, az élet igenlése, de a már meglevőnek megvetése, a valóságtól való transzcendentálás — vagyis mozgás. A lírikus nem politikus, amint nem szatócs, gyárimunkás, vagy „hórihorgas” pék, még ha ezt a mesterséget űzi is, — hanem esetlegességeken túl való ember, a plátói „az ember” ideájának „nagykövete itt.”

Olyan lírikusról beszélni, amilyen nincs — (amiről Fejtő itt beszélt az is „inkább csak a lírikus-plátói ideája...” — ismét csak a fogalmak megzavarását idézi fel akkor, amikor a „líra nem halt meg” és tizenkét lírikus remegve tekint az eszmei mérce felé. Mintha két nyugtalan száj beszélne szakadatlan Fejtő esztétikájában. És az egyik száj most Váratlanul azt kérdi: „Azt jelenti ez, hogy a költőnek nincs köze a politikához, üzlethez, gazdasághoz?” A másik száj így felel: „Nem Hiszen mindig volt köze... De... minden igaz költőben jóval több van, mint politika, mert a társadalomban s mindannyiunk életében is több

van." A lírikus így Végül mégis, ha nem is eszményi költővé, de eszményi emberré alakul.

Tizenkét „igaz költőt” kapsz hát kézhez, mert mindegyikben „több van”, mint politika. Sőt, politika ugyyszólván alig van bennük. „Ma a politikai szempontja az uralkodó szempont — írja Fejtő — így a líra korszerűtlen és népszerűtlen. Korszerű és népszerű benne az, ami „hasznavehető”. E hasznavehetőség mérlegelése már kívül esik e cikk keretén. Ezt a munkát már elvégezte a Korunk régebbi bírálata.

Ujvári László

C. DOBROGEANU GHEREÁT, a régi királyság neves teoretikusát, a magyar olvasóközönség jórészt hallomásból ismeri. Egyik híres tanulmányának most megjelent magyar fordítása* jó alkalom arra, hogy Gherea elméletének közelébe kerüljünk. A tanulmány az elmaradt országok szocializmusának problémáival foglalkozik s széles bepillantást enged Gherea gondolkodásába. — Gherea nem volt következetes történelmi materialista. Szemben azokkal, akik a materializmus módszerét túl mereven fogják fel és mindent — a társadalmi kölcsönhatásokra és visszahatásokra való tekintet nélkül — közvetlenül a gazdasági alépítményből vezetnek le: Gherea egy ellentétes, de éppen olyan hibás módszert alkalmaz. Túl tágnak veszi a kölcsönhatások terjedelmét, a felépítmény visszahatását a gazdasági alapra túl erősnek és intenzívnek állítja be, sőt egyes esetekben az ideológiai felépítménynek valóságos meghatározó jelleget tulajdonít. A történelmi materializmus okelméletének helytelen értelmezése eredményezi, hogy Gherea abban a megkülönböztetésben, amit a haladott és elmaradt országok között tesz a tényeknek és a társadalmi törvényszerűségeknél meg nem felelően jár el. "A haladott kapitalista országokban a társadalmi formák a társadalmi alépítmény nyomán alakulnak ki, az elmaradt országokban pedig a társadalmi alépítmény az, amely a társadalmi formák nyomán keletkezik." (24. o.) „Az elmaradt kapitalista államokban, ellentétben mindazzal, ami a haladott kapitalista államokban végbement a gazdasági alap az, amely később, sőt az újabb politikai és társadalmi formák befolyása alatt alakult ki." (24. o.) Ez a teljesen önkényes megkülönböztetés a haladott államok és az elmaradt államok fejlődésalapja között nagyrészt arra vezethető vissza, hogy Gherea bár ismerte, mégsem értékelte eléggé a tőkés rendi környezet befolyását az elmaradt államokra. A haladott tőkés rendi államok befolyását az elmaradt, praekapitalista államokra elsősorban nem gazdasági, hanem ideológiai természetűnek vette. Gherea számára a nyugati hatások elsősorban is felületiek (kulturálisak, államjogiak, stb.), míg a gazdasági fejlődés ezeknek a nyomán, ezeknek a behatására alakul ki. Gherea nem vette figyelembe, hogy a külföldi tőkés expanzió az a tényező, amely a visszamaradt államokat a tőkés fejlődés útjára kényszeríti. A tőkés termelés bevonuló elemei felbontják a naturálgazdálkodást és árútermelővé alakítják a társadalmat, megvetik az alapját a bérmunkaviszonynak. Valóságban Románia is akkor vette fel a nyugati létformákat, amikor a haladott kapitalista államok, elsősorban Franciaország, árú és tőkeexportja az országban megkezdődött. A bevonuló tőke magával hozta egész ideológiai felépítményét, hogy azoknak oltalma alatt, szabadon fejlődhessen. Ezek a kész, kialakult formák,

* C. Dobrogeanu Gherea: A szocializmus az elmaradt országokban. Fordította és a jegyzeteket írta: Ehrenfeld Béla. — Tip. Coop. „Litera”, Bucaresti.